

MIROSLAV STRÍDA

INDUSTRIALIZACE JIŽNÍ MORAVY
V PROSTORU DOLNÍHO PODYJÍ

[Věnováno památce Jaroslava Dosedly]

Údolí řek, popřípadě úvaly s nízkými terasami se staly v české a slovenské krajině těžištěm osídlení a hospodářského rozvoje již v předhistorickém období. Od časů průmyslové revoluce se v nich usadil i průmysl, který zde našel zejména prvotní hnací sílu. Řeky se nestaly atraktivním činitelem v podstatě jen ve dvou případech: protékají-li hluboce zaříznutým kaňonovitým údolím, kde není dost prostoru pro zemědělství ani pro sídla nebo pro komunikace (např. střední Povltaví pod Týnem n. Vlt., střední Pojihlaví pod Vladislaví), či šíří-li se kolem nich občasně zaplavované mokřiny, které neumožňují výstavbu ani exploataci na orné půdě (např. dolní Latorica s Bodrogem, horní Orava či Mrtvý Luh na horní Vltavě). Některé z těchto říčních tratí byly zatopeny jezery údolních přehrad, na jiných se vodní díla projektují. Prostorem podobného typu se zaplavovanou nivou a s trvalými mokřinami je i dolní Podyjí, v její jižnější části Moravy.

Dolní Podyjí, pod ústím říčky Pulkavy, kde Dyje opět přichází na naše území, patří spolu s Podlužím k nejteplejším a nejslunnějším českým krajinám. Mimo vyšší polohy Pavlovských vrchů (Děvín 550 m) se průměrná roční teplota pohybuje mezi 9–10 °C. Bez slunečního svitu zde bývá 70–80 dní v roce. Při relativně hustém venkovském zalidnění má tato oblast tradiční intenzivní zemědělskou výrobu na poměrně kvalitních půdách. Geografická makropoloha mezi velkoměstskými středisky Brnem — Bratislavou — Vídní většinou podporovala vzestup obchodní zemědělské produkce. Všeobecně příznivé podmínky rozvoje oblasti však narušují méně příznivé poměry srážkové (místy i pod 500 mm ročně v dlouhodobém průměru), které způsobují při zvýšeném výparu občasná sucha, škodlivá zejména ve vegetačním období¹⁾. Naproti tomu morfologické poměry v plochem terénu kolem rozsáhlé soutokové oblasti Věstonické brány vyvolávají téměř každoroční záplavy až 25 000 ha zemědělských a lesních pozemků a trvalé zamokření údolní nivy Dyje a jejích přítoků.

Na neuspořádaných hydrologických poměrech Dolního Podyjí se vedle řeky *Dyje* podílejí i *Svratka*, *Jihlava* a jejich menší pobočky se svým povodím již nad říčním uzlem u Mušova.

Řeka	Plocha povodí km ²	Délka toku km	Tvar povodí	Hustota vod. sítě km/km ²	Lesnatost povodí %
Dyje	4 600	225,9	0,09	0,58	20
Svratka	3 999	159	0,16	0,76	36
Jihlava	3 117	183,2	0,09	0,84	30

1) Mikulov 574 mm, Pohořelice 487 mm, Miroslav 488 mm.

Dyje pod soutokem se Svratkou a Jihlavou získává celkové povodí vějířovitého tvaru (0,27), které pro svoje obdobné geografické poměry je příznivé pro vznik povodní.

Průměrné měsíční průtoky Dyje u Dolních Věstonic v období 1936—1960 po zbudování Vranovské přehrady:

	roční průměr											
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	
41,1	56,7	93,0	71,0	41,5	36,7	29,1	28,5	28,9	26,9	34,4	37,3	43,8

Data z limnigrafické stanice Dolní Věstonice, která leží již pod soutokem potvrzují, že nejen plošné, ale i časové rozdělení odtoků v povodí je navíc velmi nepravidelné. Dyje tak jako jediná z větších českých řek dosahuje maxima více jak dvojnásobného, než činí dlouhodobý roční průměr. Po většinu roku se povodí v průměru chová jako málo vodné. Za velkých vod, při jarním tání a při deštích však dochází ke střetávání povodňových vln z jednotlivých toků v krátkém časovém intervalu a k zaplavení rozsáhlých nízkých partií v údolí Dyje, Svratky a Jihlavy i částí Věstonické brány.

K ovládnutí těchto poměrů zatím nedostatečně napomáhá několik přehrad na Českomoravské vrchovině (Vranov — s objemem 122,3 mil. m³, Mostišťe — 9,4 mil. km³, Vír — 53 mil. m³ a jiné), z kteréžto srážkové oblasti Dyje, Jihlava i Svratka přivádějí většinu své vody. Vyskytly se proto pokusy řešit rozkolísané poměry systémem laterálních, popřípadě i čelních hrází v prostoru soutoku i pod ním směrem k Břeclavi. V současné době je připraven projekt výstavby vodního díla (Nové Mlýny) a dalších vodohospodářských úprav na dolní Dyji. Má dosáhnout regulace až vyloučení záplav, nadlepšení průtoků v suchém období a má dále vytvořit podmínky pro intenzivnější využití zemědělských pozemků cestou zavlažování, zajistit možnosti dodávek vody pro průmysl i rekreační využití.

Víceúčelové řešení projektu zvyšuje efektivnost celého, dosti nákladného vodního díla. Naproti tomu vytváří složitou situaci vzájemných vazeb rozmanitých zájmů a důsledků, jejichž dosah je možno předem jen těžko odhadnout a které se neobejdou bez četných rozporů a námitek, hlavně ze strany biologů. Předpokládá takové zásahy do života unikátní krajiny na jižní Moravě, že Ústřední správa vodního hospodářství se již v r. 1966 obrátila na ČSAV se žádostí o komplexní posouzení geografických poměrů zájmového území předpokládaných vodohospodářských úprav. Geografický ústav ČSAV se úkolu ujal zejména také pro jeho metodický význam.

Sledovaná oblast představuje kus typické jihomoravské krajiny s nížinnou částí v úvalu dolní Dyje se společenstvy luk a lužních lesů a s pahorkatinným reliéfem na jih i na sever od velkého dyjského oblouku, jehož významnou dominantou jsou vápencové stěny Pavlovských vrchů. Je součástí starého sídelního prostoru jihomoravského s permanentním osídlením od neolitu a s množstvím nálezu činnosti člověka i za dávných paleolitických kultur. Příznivé podmínky klimatické a půdní z něj odedávna činily důležité zemědělské území.

Zkoumaný prostor patří již téměř celý karpatské provincii s reliéfem nížin a pahorkatin. Jeho těžištěm je *Dyjsko-svratecký úval* s údolím Dyje, Svratky, Jihlavy a Jevišovky včetně *Dunajovických vrchů* a okrajových plošin. K *Dolnomoravskému úvalu* náleží vedle vlastního údolí Dyje celá sníženina *Věstonické brány* a severní část *Valtické pahorkatiny* na západ od Břeclavi. Horský ráz nabývá *Mikulovská vrchovina* zásluhou tvrdých vápenců *Pavlovských vrchů*, k nimž přiléhá na východě již nižší a méně výrazná *pahorkatina Milovická*. Oblouk

vnějších Karpat pokračuje na severovýchodě území *Ždánickým* lesem opět s výraznějším pahorkatinným reliéfem a většími nadmořskými výškami (Přední Kout 410 m).

Z hospodářskogeografického hlediska netvoří dolní Podýjí ucelenou územní jednotku vyššího řádu. Je spíše okrajovou zónou hospodářských oblastí *Hodonínské, Brněnské a Znojenské* a leží ve sféře vlivů obvodních sídelních jader *Břeclavi, Mikulova, Hustopečí a Židlochovic*. S ohledem na vztahy mezi zemědělstvím, průmyslem a výstavbou bylo zvoleno pro analýzu industrializace území poněkud širší než v jiných geografických oborech. Z praktických důvodů byl zahrnut celý breclavský okres, i když některé jeho odlehlé části ve *Ždánickém* lese mají s dolním Podýjím už jen málo společného. Také průmyslová střediska Hodonín, Znojmo, Moravský Krumlov a Ivančice jsou příliš odlehlá a mají samostatnou problematiku. *Židlochovicko* má k dolnímu Podýjí vztahy těsnější, avšak atraktivní vlivy dopravně dobře dostupného Brna se zde již silně projevují.

Širší zkoumané území tak bylo rozšířeno ještě o *Hrušovansko, Božicko, Břežansko, Miroslavsko a Olbramovicko* ve východních částech okresu Znojmo a o *Kounicko, Židlochovicko a Těšansko* na jihu okresu Brno-venkov. Takto vymezené území měří 1 782 km², žilo na něm kolem 172,5 tis. obyvatel ve 135 obcích (v r. 1961) a má 53 míst s průmyslem (v r. 1970), který je rozdělen do téměř 150 místně oddělených převážně malých provozů.

Industrializace oblasti

Základním problémem úvah z geografie průmyslu bývá provedení úplné analýzy průmyslové výroby. Území dolního Podýjí ji rozsahem a strukturou průmyslu ještě umožňuje. Analýza však i zde naráží na značné těžkosti, spojené se získáním srovnatelného materiálu o jednotlivých závodech, místně odloučených provozovnách a dílnách. Poněvadž v geografii nám zpravidla jde o analýzu regionální, nelze postupovat podle speciálních ukazatelů odvětví či obvodů, ale podle ukazatelů univerzálních, sdružujících územně všechna zastoupená průmyslová odvětví. Při tom se stále nejvíce osvědčují počty pracovníků (pp) a dále i některé údaje, vyjádřené v Kčs. Podobně jako u zemědělství však podléhají hodnotové údaje častým metodickým a administrativním změnám, takže nejsou dlouhodobě srovnatelné. Kromě toho nebývají k dispozici za celý soubor místně oddělených průmyslových jednotek, chybějí zvláště u potravinářského průmyslu.

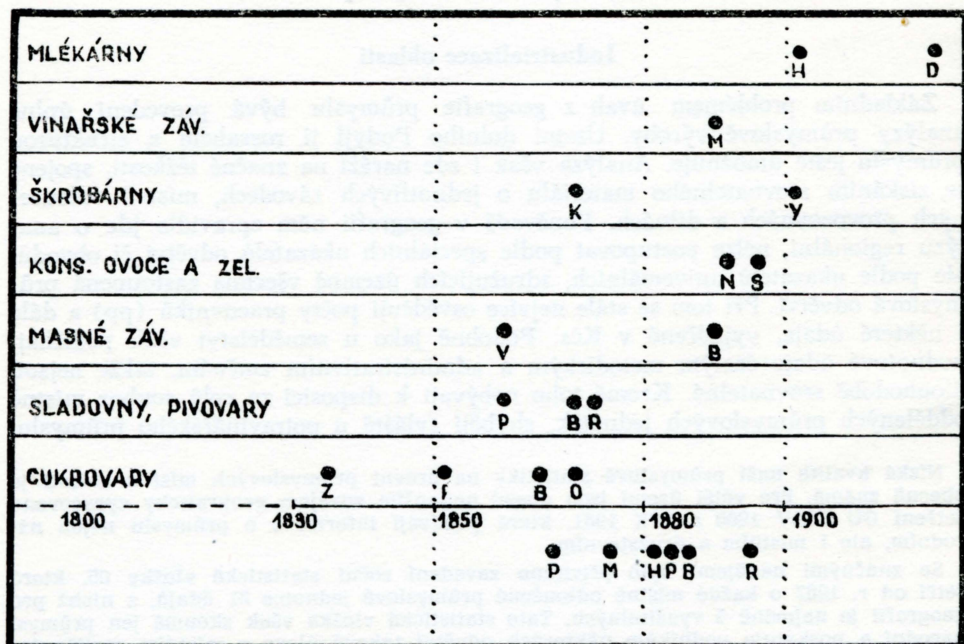
Nízká kvalita naší průmyslové statistiky na úrovni průmyslových míst a oblastí je obecně známá. Pro větší území jsou dosud nejlepším zdrojem geograficky zpracovaná šetření GÚ ČSAV 1960 a SPK 1961, která podávají informace o průmyslu nejen národním, ale i místním a družstevním.

Se značnými nadějami bylo přivítáno zavedení roční statistické vložky 05, která šetří od r. 1967 o každé místně odloučené průmyslové jednotce 21 údajů, z nichž pro geografii je nejméně 5 využitelných. Tato statistická vložka však zkoumá jen průmysl národní a poskytuje podnikům některých odvětví takové úlevy v místním rozlišování jejich odloučených provozů, že je tím narušen celý její lokalizační význam. Kumulace údajů podle závodů v okrese prakticky znehodnocuje výkazy o celém potravinářském odvětví. Nepostačující kontrola dále způsobuje, že jsou od podniků přijímána a statisticky dále zpracována i hlášení značně nepřesná a neúplná. To všechno snižuje využitelnost materiálů statistické vložky 05 nejen v geografii, ale i v územním plánování v práci projektových organizací i národních výborů, které požadují zkvalitnění místní průmyslové statistiky třebaš i za cenu snížení počtu šetřených údajů, zjednodušení jejich struktury, nesledování nepatrných provozů (např. s méně než 10 pp) a v případě nutnosti i upuštění od každoročního vykazování.

Na jižní Moravě, kde je potravinářský průmysl silně rozšířen, si získání místně lokalizovaných údajů o národním, místním a družstevním průmyslu vyžádalo značného úsilí a nakonec se podařilo jen díky spolupráci oblastních oddělení ONV v Břeclavi, Brně a ve Znojmě, Jihomoravského KNV a díky porozumění vedoucích pracovníků některých projektových ústavů, průmyslových podniků, závodů i provozoven. V geografii průmyslu zůstávají tak stále v platnosti metody terénní re- vize, aproximace a generalizace.

Nížiny Dyjskosvrateckého úvalu, Věstonické brány a přilehlých území byly odedávna významnou zemědělskou krajinou. Zprávy z protohistorického období ukazují na rozvoj osídlení i zemědělského obdělávání. Archeologické nálezy potvrzují zesílenou akumulaci v údolní nivě asi od 8. století. Dává se do souvislosti s určitými klimatickými změnami, ale zřejmě hlavně s rozšiřováním osídlení a orné půdy. Stále více zamokřovaným částem údolní nivy se později komunikace až na malé výjimky vyhýbaly, a tak v rozhodujících obdobích staršího průmyslového vývoje (u nás od konce 18. stol. do I. svět. války) se industrializace zkoumané oblasti příliš netýkala. Rezervy pracovních sil z venkova odplývaly do Vídně, později hlavně do Brna.

Teprve potřeba lepšího dopravního spojení obou těchto velkoměst vedla k výstavbě severojižní císařské silnice přes Pohořelice a Mikulov. Hlavní silnice však

1. Prvotní vývoj průmyslu.

Vysvětlivky: Z — Židlochovice, I — Hrušovany nad Jevišovkou, B — Břeclav, O — Pohořelice, V — Velké Pavlovice, K — Dolní Kounice, R — Rajhrad, M — Mikulov, N — Podivín, S — Miroslav, Y — Syrovice, H — Hustopeče, D — Dolní Věstonice, P — Poštorná, T — Hostěradice. — Na posledním řádku: P — Poštorenské keramické závody a Fosfa, M — Vápenka v Mikulově, H — strojírna v Hustopečích, B — Dřevozávody v Břeclavi, R — Bytex v Rajhradě.

tehdy ještě nepřinesla valné hospodářské oživení. Železniční spojení Vídně s Brnem, budované přes Břeclav a Vranovice poměrně časně (1843) se dotklo východního okraje a trať přes Hrušovany n. Jev. a Moravský Krumlov západního okraje dolního Podyjí. Faktorem industrializace, i když mnohem slabším než břeclavská železnice, se staly i vedlejší a lokální tratě, jako Břeclav—Mikulov—Hrušovany n. Jev.—Znojmo či Vranovice—Pohořelice.

Vliv zemědělské krajiny se projevil i v prvotním složení průmyslu Břeclavi, Mikulova, Židlochovic, Hustopečí, Velkých Pavlovic, Miroslavi i dalších středisek, kde vznikaly cukrovary, továrny na zpracování zeleniny, ovoce a vína, pivovary a sladovny, masné a drůbežářské závody atd. Staré tradice mají také Keramické závody a Fosfa (vyrábějící minerální hnojiva) v Poštorné, vápenka v Mikulově a dřevařské závody v Břeclavi. Řada starších závodů ovšem zanikla. Stará strojírna v Hustopečích a textilní závod v Rajhradě jsou v celé oblasti v podstatě výjimkou.

Teprve mnohem později, prakticky v posledních 25 letech, vznikly a výrazně se rozrostly závody kovodělné v Hustopečích (NHKG, Plynokov), v Břeclavi (Transporta), v Novosedlech (SVA), kožedělné a gumárenské závody v Hrušovanech u Brna (Svit), v Břeclavi (Gumotex), v Mikulově (Gala), které vtiskly nový profil současné průmyslové struktury oblasti.

Velikost průmyslu celkem (Vp) měřená v našem případě počtem pracovníků (pp) v r. 1960 dosáhla 12 031 pp, v r. 1966 pak 16 009 pp a počátkem r. 1970 již 18 255 pp.

Index	1960	1966	1970*
Dolní Podyjí	100	133	151
ČSR	100	109	110
ČSSR	100	113	117

(* předběžné údaje

xxx

Na začátku období, odkud máme srovnatelné údaje, patřilo Břeclavsko s 8 831 pp a Znojensko s 8 276 pp k průmyslově nejslabším okresům na Moravě. Bylo k nim možno přirovnat pouze Vyškovsko s 8 403 pp a slabé okresy českého pohraničí, zvláště Český Krumlov (7 121 pp), Prachatice (3 835 pp) a Tachov (2 050 pp).

Při průměrné hrubé intenzitě průmyslu na území celého státu $I_p = 161$, dosahovala I_p na Břeclavsku a na Znojensku jen 72, což je vzhledem k lidnatosti obou okresů nejméně z Českých zemí spolu s nedosídleným, ale zcela neprůmyslovým okresem Tachov, kde $I_p = 41$. Podle vzorce

$$I_p = \frac{V_p}{1000 \text{ obyv.}} = \frac{1000 \text{ obyv./61}}{\Sigma \text{ pp/66}}$$

dosahuje hrubá intenzita průmyslu ve zkoumané oblasti jen 91,5.

Také hustota průmyslu, měřená podle vzorce $H_p = \frac{\Sigma \text{ pp}}{10 \text{ km}^2}$ a zejména specifická hustota průmyslu ($H_{p-sp} = \frac{\Sigma \text{ pp/66}}{10 \text{ km}^2\text{-sp}}$) patří na Znojensku i na Břeclavsku

lavsku k nejnižším v zemi¹⁾). Při celostátním průměru $H_p = 173$, vykázal okres Břeclav 73 a rozlehlejší okres Znojmo 55. Specifická hustota průmyslu při celostátním průměru $H_p\text{-}sp = 236$, dostoupila na Břeclavsku jen 90, na Znojemsku jen 80.

Hodnotíme-li stupeň industrializace oblasti absolutní velikostí, intenzitou a hustotou průmyslu, docházíme k závěru, že dolní Podyjí patří k nejméně industrializovaným krajinám v republice. Ještě o něco slabší než Břeclavsko je Znojemsko, zvláště jeho jihovýchodní část. Naopak vyššího stupně industrializace dosahuje Židlochovicko, přiléhající už k průmyslovému zázemí brněnské aglomerace. Při podstatně lepších poměrech v sousedních oblastech na Hodonínsku, Brněnsku a Třebíčsku zůstává dolní Podyjí na úrovni průmyslově nejslabších oblastí v Českých zemích. Vysvětlení tohoto stavu je třeba hledat především v příčinách historických a ekonomickogeografických.

V desetiletí šedesátých let však industrializace oblasti rychle postupuje — jak ukazuje srovnání. Proti roku 1960 došlo v roce 1966 k vzestupu průmyslu celkem asi o 33 % a podle předběžného odhadu o 51 % v roce 1970. Tempo rozvoje tak významně převyšuje celostátní a zejména český průměr.

Více jak 73 % průmyslu, měřeno počtem pracovníků, připadá na 4 základní odvětví: potravinářství (21,1 %), strojírenství (18,4 %), kožedělný a obuvnický průmysl (16,8 %) a chemický a gumárenský průmysl (16,8 %). Měřeno hodnotou výroby, přesahuje podíl těchto odvětví $\frac{3}{4}$ celkové průmyslové produkce oblasti. Údaje hrubé hodnoty výroby jsou však dosti nespolehlivé, proto používáme spíše tzv. „hrubého obrátu“, který je o něco výstižnější.

Je-li výroba potravinářského průmyslu rozptýlena do 61 větší-malých provozoven (z toho 19 pekařských, 18 vinařských, 7 konzervářských a jiných) v 38 sídlech jsou ostatní základní odvětví relativně soustředěna ve středních až větších závodech. Za uplynulou dekádu rozsah potravinářského odvětví roste absolutně i relativně, ale drobných provozoven přece jen ubývá.

Strojírenství rovněž zvyšuje svůj celkový podíl, především zásluhou dokončované výstavby breclavské *Transporty* (s 1 232 pp a téměř 98 mil. Kčs hrubého obrátu v r. 1966), která se stává vedoucím závodem odvětví. Zaměřuje se na výrobu osobních i nákladních výtahů. Unikátním podnikem je hustopečský *Plynokov* a výrobou vaříčů a propan-butanových lahví včetně nové plnárny (dohromady 604 pp, 58 mil. Kčs hr. obrátu). Menší *Strojírny potravinářského průmyslu* pracují v Mikulově a v Hustopečích a *Státní výroby autodílů* jsou v Novosedlech, s pobočkou v Březí. Různé kovové zboží vyrábějí závody družstva *Jihokov* v Hustopečích, v Kloboučích a v Pohořelicích, z nichž každý má kolem 120 pp v místě. V Mikulově je připravena výstavba závodu *1. brněnské strojírny* na sušici a jiná zemědělská zařízení. V rámci investiční pomoci pohraničí má být uveden do provozu v r. 1971 a v roce 1980 má dosáhnout 1 000 pp. Tím by byla vyřešena funkce Mikulova jako střediska průmyslového obvodu.

V chemickém průmyslu je vedoucím podnikem *Fosfa* v Poštorné s 385 pp a téměř 67 mil. Kčs hr. obrátu. Vyrábí fosfátová hnojiva, kyselinu sírovou a jiné produkty již od r. 1884. V gumárenském oboru se stále rozšiřuje *Gumotex* s výrobou polyuretanu, pogumovaného zboží a gumových hraček.

1) Specifická hustota průmyslu je velikost průmyslu celkem, přepočtená na specifickou plochu. Touto specifickou plochou rozumíme součet zemědělské, zastavěné půdy a ostatních ploch. Vyčleňují se tím lesní půdy, vodní a neplodné plochy, které u nás již přicházejí v úvahu pro osídlení a průmyslovou výrobu jen zcela výjimečně a v zanedbatelném rozsahu pro územní srovnání.

Závod, založený v Břeclavi v r. 1950 na místě bývalého cukrovaru, prošel výstavbou a s téměř 2 500 pp a 269 mil. Kčs hr. obratu je dnes největším v celé oblasti. Proniká i do okolních obcí (Kostice, Mor. Nová Ves), kde nabízí pracovní příležitosti zaměstnání především ženám.

Také kožedělné a obuvnické odvětví má svůj velký závod. Je jím továrna na obuv *Svit* v Hrušovanech u Brna, založená teprve v r. 1955. Během 10 let se závod stabilizoval a v roce 1966 dosáhl nejvyššího počtu téměř 2 500 pracovníků (převážně žen) a 111 mil. Kčs hr. obratu. Naproti tomu kožedělný závod *Gala* v Mikulově se 400 pp je rozvojový a zahajuje novou výstavbu náhradou za nepostačující objekty. Dosáhl již hrubého obratu 25 mil. Kčs a má zvýšit svoji kapacitu asi o polovinu.

Z ostatních odvětví vyniká hutní průmysl s podílem 5,5 %, který je zastoupen rychle rostoucí mostárnou NHKG Hustopeče, v areálu šakvického nádraží. Má něco přes 1 000 pp (převážně mužů) a postupně přechází na výrobu ocel. konstrukcí pro zemědělství. Pro dobré surovinové podmínky je významněji zastoupeno odvětví stavebních hmot (5,7 %) řadou cihelen (zvl. nový závod v Hevlíně), štěrkopískoven a lomů, výrobou betonového zboží a vápna; dále dřevařství (5,4 %) — zvláště závody v Břeclavi (s 397 pp a 43 mil. Kčs hr. obratu) a konečně odvětví skla a keramiky (4,1 %) s již více jak 100 let starými *Keramickými závody v Poštorné*, které používají k výrobě místních jílu a zaměstnávají přes 600 pracovníků při hr. obratu téměř 38 mil. Kčs.

Průmyslová výroba je v oblasti rozdělena do 53 míst s průmyslem. Přitom Břeclav s Poštornou a Hrušovany se Židlochovicemi pokládáme za dvě průmyslové aglomerace. Od 8 menších středisek (V. Pavlovice, Miroslav, Podivín, Hrušovany n. J., Lednice, Klobouky, Novosedly, Pohořelice) se významně rozlišují 4 větší průmyslová střediska (Břeclav-Poštorná, Židlochovice-Hrušovany, Hustopeče a Mikulov). Na základě zeměpisné polohy a některých vzájemných svazků lze kolem nich rozlišit 4 hlavní *průmyslové obvody*, které jsou rozděleny vždy na dva nestejně *okrsky* a dohromady sdružují téměř 88 % průmyslu zkoumané oblasti. Tři vedlejší průmyslové obvody leží při okrajích oblasti. Dolní Kounice s Bratčicemi jsou již součástí Ivančického, Moravská Nová Ves pak hodonínského průmyslového obvodu.

Lokalizace potravinářského průmyslu

Odvětví potravinářského průmyslu je ve zkoumané oblasti stále nejsilnější a jeho podíl mírně vzrůstá. Jeho lokalizace v navázání na místní zemědělskou produkční základnu i dobré podmínky odbytu vedly ke vzniku poměrně stabilních regionálních svazků. Od první poloviny 19. století se postupně formovala struktura cukrovarů, konzerváren, masných a drůbežářských závodů, mlékáren, sladoven a dalších potravinářských továren, které si vytvářejí různé sběrné, nasávací, zásobovací a jinak nazývané okruhy. Vzhledem ke svému postavení v zemědělské krajině jižní Moravy si potravinářský průmysl vyžaduje soustavné pozornosti.

Nejmohutnějšími závody odvětví jsou *cukrovary*. Patří národnímu podniku *Jihomoravské cukrovary* ve St. Městě — Uherském Hradišti. Spolupracují úzce s místními pěstiteli cukrovky, kapacitně však přesahují jejich produkci. Patří k hlavním spotřebitelům vody a v minulosti se za kampaně rozhodující

Tab. 1. Vývoj průmyslu 1960—1970

Průmyslový		Počet pracovníků		Index	
obvod	okrsek	1966	1970	66/60	70/60
1. břeclavský	Břeclav—Poštorná Podivín	6 992	8 074	116	134
		6 422	7 208	115	129
		570	866	132	201
2. židlochovický	Židlochovice— —Hrušovany Pohořelice	3 398	3 324	140	137
		3 102	2 964	141	135
		296	360	129	157
3. hustopečský	Hustopeče Velké Pavlovice	2 312	2 664	189	218
		1 827	2 085	222	231
		485	579	120	144
4. mikulovský	Mikulov Novosedly	1 587	1 846	148	172
		1 287	1 487	153	177
		300	359	129	155
5. miroslavský		513	654	126	161
6. hrušovanský		439	700	171	273
7. kloboucký		374	546	225	329
	Dol. Kounice—Bratčice Moravská Nová Ves	233 161	239 208	67 113	69 146
Celkem		16 009	18 255	133	151

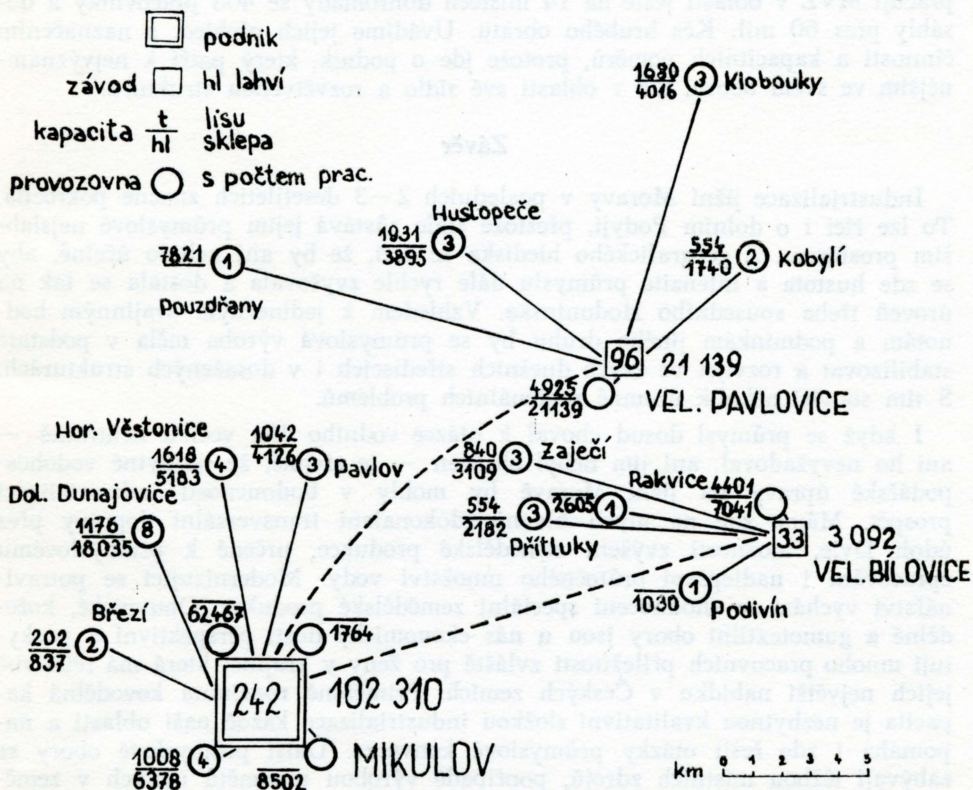
měrou podílely na znečištění toků. Cukrovar Břeclav s úplným cyklem výroby surového cukru a rafinády byl postaven v roce 1865. Po rekonstrukci, která probíhá, má dosáhnout kapacity až 2 000 t zpracované řepy denně. Počet pracovníků (kolem 330) stoupá v kampani až o 1 000 pp, hrubý obrát dosahuje 73 mil. Kčs. Zásobuje se z převážné části břeclavského okresu, ale i ze Slovenska. Jeho vodní hospodářství na mohutnějším toku dolní Dyje by nemuselo činit potíží. Starý cukrovar v Židlochovicích (z roku 1835) vyrábí surový cukr, který dodává břeclavské rafinerii. Je závodem středním, s výrobou kolem 100 000 q surového cukru za kampaň. Odebírá vodu ze Svatky, kterou vrací v silně znečištěném stavu. Buduje se proto nová čistírna, podobně jako ve výše položených cukrovarch ve Slavkově a v Sokolnicích. Další dvojicí byl závod v Hrušovanech n. Jev. s úplným cyklem výroby a rafinace cukru a stará surovarna v Pohořelcích, která po 100 letech činnosti byla zastavena v roce 1970. Nákladem 250 mil. Kčs byl v Hrušovanech postaven moderní závod, dimenzovaný na zpracování až 4 000 t řepy za 24 hodin. Zahájil kampaň v roce 1970 a má dosáhnout průměrného stavu asi 400 pp a vyššího hrubého obrátu než

cukrovar břeclavský. Zásobuje se řepou z rozlehlého území v západní části Dyjskosvrateckého úvalu a okolí, kde je dnes jediným konzumentem řepy. Starý cukrovar trpěl nedostatkem vody a dolní tok Jevišovky proměňoval za kampaně v mrtvou stoku. Nový závod v sousedství má maximální recirkulaci s podstatně nižší spotřebou vody (kolem 150 l/s).

Místní úrodu ovoce a zeleniny využívají kapacitní konzervárny, n. p., *Fruta Brno*, které se neobejdou bez dovozu surovin i odjinud. Jejich počty pracovníků vzhledem k sezónnosti dosti kolísají. Vyrábějí různé ovocné pomazánky a kompoty zvláště z jahod, povidla, sirupy, kandity, mnoho druhů zeleninových konzerv a hotových jídel, jsou však zčásti specializovány. Mezi závody, zakládanými často již v minulém století, vyniká nová a dnes kapacitně největší konzervárna v Lednici, dokončená v r. 1968, která zde vznikla poblíž menší staré továrny. K větším patří i konzervárna podivínská, která spolu s lednickou naplňuje na celém Břeclavsku, a miroslavská ve východní části Znojemska. Třešně, borůvky, hrušky, jablka, rajčata a podobně přicházejí ovšem z mnohem větších vzdáleností. Problémy vodohospodářské, vzhledem k menšímu odběru, nejsou tak nesnadné jako u cukrovarů, i když konzervárny vypouštějí někde i dosti znečištěné odpadní vody.

Na rozdíl od cukrovarů a konzerváren je průmysl zpracovávající živočišné výrobky v oblasti kapacitně slaběji zastoupen. Přesto dosahuje masný prů-

2. Moravské vinařské závody.

m y s l a m l é k á r n y vysokých hodnot výroby. Nejstarší a největší — *Drůbežářské závody* ve Velkých Pavlovicích — navazují na staleté tradice zpracování drůbežního masa. Mají více jak 400 pp a vykazují přes 182 mil. Kčs hrubého obratu. Spolupracují s řadou zemědělských závodů v okolí. Zastaralé a kapacitně nevelké provozovny *masného průmyslu* v Břeclavi, v Mikulově a jinde jsou na hranici svých možností. Větší masokombináty jsou lokalizovány mimo studovanou oblast. Mlékárny n. p. *Lacrum* Brno jen s námahou zajišťují zpracování mléka, které denně přichází ze sběrných obvodů a které se z větší části kryjí i s obvody zásobovacími. Břeclavský závod se 71 pp spolu s mlékárnou v Dolních Věstonicích (27 pp) dosahuje hrubého obratu téměř 57 mil. Kčs. Prochází rekonstrukcí, takže od r. 1975 má jeho roční kapacita dosáhnout 30 000 t zpracovaného mléka. Západní část oblasti převezme nově budovaná velká mlékárna ve Znojmě, ze severních částí se již mléko dodává do Brna.

Pivovary a sladovny, mlýny a pekárny, škrobárny a ostatní závody potravinářských oborů již nejsou tak bezprostředně spojeny s místní zemědělskou výrobou. Naopak speciálním oborem, který je vázán na tradiční pěstování v příznivých klimatických a pěstitelských podmínkách je *v i n a ř s t v í*. Vedle menší výroby v zemědělských závodech je zastoupeno zejména *Moravskými vinařskými závody* v Mikulově. Do vlastní průmyslové činnosti počítáme ovšem jen lisování, lahvování, výrobu sektů a sklepní ošetřování vína. Od roku 1969 pracuje moderní unikátní závod v Mikulově, který má téměř 200 pp. Kromě Mikulova pracují MVZ v oblasti ještě na 14 místech dohromady se 408 pracovníky a dosáhly přes 60 mil. Kčs hrubého obratu. Uvádíme jejich přehled, s naznačením činnosti a kapacitních poměrů, protože jde o podnik, který patří k nejvýznamnějším ve svém oboru, má v oblasti své sídlo a rozvětvenou strukturu.

Závěr

Industrializace jižní Moravy v posledních 2—3 desetiletích značně pokročila. To lze říci i o dolním Podyjí, přestože stále zůstává jejím průmyslově nejslabším prostorem. Z geografického hlediska se jeví, že by ani nebylo účelné, aby se zde hustota a intenzita průmyslu dále rychle zvyšovala a dostala se tak na úroveň třeba sousedního Hodonínska. Vzhledem k jedinečným krajinným hodnotám a podmínkám jiného druhu by se průmyslová výroba měla v podstatě stabilizovat a rozvíjet ve svých dnešních střediscích i v dosažených strukturách. S tím souvisí několik územně regionálních problémů.

I když se průmysl dosud choval k otázce vodního díla vcelku neutrálně — ani ho nevyžadoval, ani jím nebyl ohrožen — je zřejmé, že nezbytné vodohospodářské úpravy na jižní Moravě by mohly v budoucnosti industrializaci prospět. Máme zde na mysli hlavně zdokonalení transversální dopravy přes údolí Dyje, možnosti zvýšení zemědělské produkce, určené k průmyslovému zpracování i nadlepení průtočného množství vody. Modernizující se potravinářství vychází ze zhodnocení speciální zemědělské produkce. Obuvnické, kožedělné a gumotextilní obory jsou u nás ekonomicky dosti perspektivní a poskytují mnoho pracovních příležitostí zvláště pro ženy v krajině, která má relativně jejich největší nabídku v Českých zemích. Přiměřeně rozvinutá kovodělná kapacita je nezbytnou kvalitativní složkou industrializace každé naší oblasti a napomáhá i zde řešit otázky průmyslové konverze. Další průmyslové obory se zabývají těžbou místních zdrojů, popřípadě výrobou předmětů užitých v zemědělství, stavebnictví, či v jiném místním druhu spotřeby. Řada výrobků má ovšem vývozní charakter a přitom se plně uplatňuje příznivá dopravní poloha.

Struktura průmyslové výroby ve svém dosavadním zaměření vcelku odpovídá dispozicím a poměrům oblasti.

Méně příznivý je dosažený stupeň industrializace regionálně. Jak signalizují údaje velikosti intenzity i hustoty průmyslu ve srovnání s jinými místy v Československu by se jevila břeclavská průmyslová aglomerace již mírně předimenzována, pokud bychom nepřihlíдели k její vynikající poloze a funkci střediska jinak méně rozvinuté průmyslové oblasti. Podobná je situace v hustopečském středisku, které dorostlo díky své poloze na centrum průmyslové podoblasti, ale jehož další kvantitativní rozvoj se už jeví nežádoucí. Naproti tomu vzestup slabého Mikulova přichází právě včas a zjištěné perspektivy ukazují, že by se neměl zastavit, dokud i on nedosáhne úrovně střediska podoblasti. Vedle rozšíření kožedělného průmyslu Gala obohatí jeho strukturu v nezbytném rozsahu výstavba závodu I. brněnské strojírny. Průmyslová aglomerace Židlochovice — Hrušovany se již zastavila v samostatném průmyslovém vývoji a stává se čím dál více zázemím města Brna. Dosažená intenzita průmyslu je zde nejvyšší z celé zkoumané oblasti a nebylo by vhodné ji dále stupňovat.

Rychlý vzestup probíhá ve střediscích malých obvodů, která dlouho stagnovala. Rozvoj je patrný zpravidla v několika místech obvodu, jeho příčiny jsou však rozdílné. V Miroslavi byla otevřena nová brusírna skla, v Hrušovanech postaven nový cukrovar a založen obuvnický závod a také v Kloboucích došlo k výstavbě a rozšíření dosavadní výroby.

Výzkum průmyslových oblastí se na Dolním Podyjí dosud ještě neprováděl. Provedené analýzy naznačují však již dnes existenci poměrně rozsáhlé průmyslové oblasti břeclavské, dělíci se nejméně na dvě podoblasti a několik místních průmyslových soustředění. Úvahy o další industrializaci jižní Moravy v tomto prostoru by měly přihlížet k naznačeným podmínkám průmyslové regionalizace tak, aby celkem dosud příznivá krajinná struktura byla uchována.

Literatura

- BRINKE J.: K otázce měření velikosti průmyslu v Československu. III. pol.-čes. seminarium Univ. Warszawski, str. 31—40, Inst. Geograficzny, Warszawa 1968.
- DĚDINA V.: Rozčlenění státního území československého. Sborník ČSZ 27, str. 29—31. Praha 1921.
- DEMEK J., MACKA M. a kol.: Geografický obraz zájmového území plánované přehrady na řece Dyji u Nových Mlýnů. — Závěrečná zpráva, I. verze, 224 str., GÚ ČSAV Brno, 1967.
- HOSÁK L., VALOUŠEK B., ŠUK V.: Mikulovsko. — Brno 1956.
- KALÁŠEK V. a kol.: Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1: 200 000. M-33-XXIX-Brno, 256 str., Praha 1963.
- KOLÁČEK F.: Pavlovský kraj. Spisy Přírodovědecké fak. Masarykovy univ. 177, 62 str., Brno 1933.
- KORČÁK J.: Geopolitické základy Československa a jeho kmenové oblasti. — 168 str., Praha 1938.
- LÁZNÍČKA Z.: Funkční klasifikace venkovských sídel Jihomoravského kraje. — Zprávy o věd. činnosti č. 6, GÚ ČSAV Brno, 1967.
- MIKULA H.: Die Pollauer Berge als Landschaft. — Mitt. d. Geogr. Gesellschaft Wien, 70: 306—327, Wien 1927.
- NETOPIL R.: Podzemní vody v Mušovské bráně a přilehlém okolí. — Práce brněnské základny ČSAV, roč. XXVI, 9, č. 310, 27 str., Brno 1954.
- NOSEK M.: K problému sucha jižní části Dyjskosvrateckého úvalu. — Práce MAVP, sv. XX, č. 13: 473—484, Brno 1953.
- RAUŠER J.: K biogeografii jihomoravské Pannonie. — Ochrana přírody 18: 59—60. Praha 1963.
- ŘÍKOVSKÝ F.: Dolní Svratka. — Spisy přír. fak. MU č. 197, 28 str., Brno 1933.

- STRÍDA M.: Ke geografii průmyslového závodu Tatra Kopřivnice, Sborník ČSSZ, 73: 40—54, Praha 1968.
- (red.) Oblastní struktura Československa. — Zprávy o věd. činnosti č. 7, 112 str. GÚ ČSAV, Brno 1967.
- ŠMARDA J.: K vodohospodářským úpravám na jižní Moravy. — Ochrana přírody 18: 70—72.

THE INDUSTRIALIZATION OF SOUTH MORAVIA IN THE LOW DYJE LAND

The valleys and grabens of rivers are centres of settlement and economy in Czech and Slovak landscape. The exception make deep valleys of canyon type with lack of space and valleys with larger inundated areas. To the latter belongs the Low Dyje Land in the Southern Moravia. The climate here is favourable for agriculture. Dangerous are temporary dry seasons and analogical water regime along the rivers Dyje, Jihlava and Svatka, that meet in the Věstonice confluence. It happens here in the flat terrain that there are floods and even permanent wet land during the spring-time and after heavy rains. The Geographical Institute of the Czechoslovak Academy of Science (CSAV) has been asked to consider these problems.

The area is a typical south Moravian landscape with fields, meadows and humid woods in the lowlands with the relief of hills on the north and south of a big curve of Dyje. Its dominant are limestone cliffs of Pavlov hills. It is part of old settlement of south Moravia with permanent settlement since neolithic and numerous findings of palaeolithic cultures. From the point of view of economical geography the Low Dyje land is a periphery zone of economic regions of Hodonín, Znojmo and Brno.

Regional analysis of industrial production, which is the ground for conception of industrialization of the area, is based on universal indexes: number of working people and gross turnover. To obtain these indications, although they are usually given by statistical service, it is necessary to proceed the method of terrain revision, approximation and generalization.

In the decisive phase of industrial revolution, the industrialization had not much affected the area and great number of labour left for Vienna and Brno. The construction of transport connections of these centres predestinated the structure of later development of industry. Its axis became the railway line Vienna — Břeclav — Brno. In the agricultural country prevailed — in the primary structure of industry — the sugar works, canning factories, breweries, malt plants, wineries, meat working factories, fertilizer factory, smaller industry, exploiting the local sources of building and ceramic materials. Only during the past 25 years metal, rubber- and leather-works have been built up. They have given new nature to the industry. According to the new structure there is now 21,1 % of food-working industry, 18,4 % of metal industry, 16,8 % of chemical and rubber industry, and same percentage of leather and shoe-making industry.

The total extent of industry in the year of 1960 may be compared only with the poorest districts of Czech lands. The intensity of industry (91,5) is far below the wholestate level (161). The density of industry (Hp) and specific density of industry (Hp—sp) is the lowest in the Republic. During the last decade the development of industrialization continues very fast.
1966: 133 %, 1970: 151 %. (CSSR 1966: 113 %, 1970: 117 %).

With regard to unique landscape values and other conditions the industrial production of the region should gradually stabilize and develop in present centres and attained structures that correspond with the dispositions of the region. Food-working industry comes out from special agricultural production and favourable market possibilities. Shoe-, leather-, rubber and textile branches have relatively good perspectives and offer jobs for women in the area, which, in the Czech lands, has relatively most labour available.

Developed metal-industry as a qualitative part of industrialization of each Czech region contributes also here to the completion of industrial structure. Further industrial branches make use of output from local sources or manufacture articles to be used in agriculture, building industries or for other local consumption. Favourable transport position in the centre of the state serves well to the export of many products

Regionally is the attained level of industrialization less advantageous. Industrial agglomeration of Břeclav seems to be slightly big, if we do not take into account its function as a centre of less developed region. Also the development of industrial centre of Hustopeče is already quantitatively undesirable. On the other side, the development of Mikulov should not stop until it reaches the level of centre of industrial sub-region. The agglomeration of Židlochovice has already stopped in independent industrial development and becomes the hinterland of the town Brno.

Relatively sharp increase continues in centres of small districts — Miroslav, Hrušovany and Klobouky.

The analysis indicates the existence of territorially large industrial area of Břeclav, in which two sub-regions and several local industrial groups are being formed. If the contemplations of further industrialization of southern Moravia take into account the indicated conditions of industrial regionalization, there is a hope that relatively favourable landscape structure will be preserved.

